

Н.В. Неледва,
кандидат юридичних наук, доцент,
Інститут національного та міжнародного права
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

ПРИМИРЕННЯ СТОРІН У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

Ринкова економіка зумовлює необхідність кардинального оновлення методів та форм правового регулювання кримінально-процесуальних правовідносин. Недостатність відповідних традиційних видів кримінально-процесуальних конструкцій або їх неспроможність врегулювати нові види відносин, які виникають в кримінально-процесуальному судочинстві змушує, з метою недопущення порушення прав та законних інтересів суб'єктів кримінального процесу, шукати шляхи надання юридичної сили окремим компромісним правовідносинам, які виникають між раніше позбавленими юридичного захисту окремими суб'єктами. Відповідно до Нового тлумачного словника української мови компроміс – це «згода з ким-небудь у чомусь, що досягається взаємними поступками...» [7, с. 874].

Примирення у стародавні часи попри все виступало засобом підтримання миру та спокою в суспільстві, роді та племені, хоча безпосередня шкода могла компенсуватися саме постраждалій особі. Також має велике значення те, що вже в минулі часи примирення відбувалося в межах певної процедури та мало свою форму. Мета такого примирення полягала в тому, що кривдник каявся, просив вибачення у потерпілої сторони, котра, в свою чергу, вибачала його, і вже після цього (при отриманні згоди на примирення) особа, яка вчинила злочинне діяння, повинна була компенсувати заподіяну шкоду. Цьому можна знайти підтвердження в літературі [1, с. 43]. Також з того часу була відома і практика відшкодування заподіяних збитків, у тому числі і нематеріальної шкоди у грошовій формі. Наприклад, у Римському праві було відмічено тенденцію щодо захисту нематеріальної сторони життя особи – його здоров'я, честі та гідності. Законом XII таблиць були встановлені такі винагороди: за поламану кістку вільної людини – 300 асів, раба – 150 асів, за скривдження особи (нанесення побойів без поранення, наклеп) – 25 асів та ін., тобто усувалась не тільки нанесена шкода здоров'ю, але і спричинені потерпілому страждання [2, с. 526].

Також, в добу середньовіччя примирення потерпілого з обвинуваченим (окрім справ про відомих «лихих людей») припускалося у будь-якій стадії процесу, наслідком якого було закриття справи з виплатою судових мит. У ст. 5 Судебника литовського князя Казимира 1468 року зазначалося, що у випадку вчинення вперше крадіжки речей невеликої вартості можливо було звільнити заподіювача шкоди від відповідальності, якщо він усуне завдані збитки. С. І. Штамм, аналізуючи Судебник 1497 року зазначала, що сторони виниклого конфлікту могли помиритися майже перед початком судового поєдинку, про що визначено у ст. 5 Судебника: «...а посудяться до поля, а у поля не стояв помиряться...» (переклад автора), а якщо вони висловлювали бажання примиритися під час поєдинку, то з них суддями було стягнуто мито [3, с. 74], а ст. 12 Судебника 1497 року вже передбачала звільнення від відповідальності на поруки [4, с. 24].

Подальший розвиток підстав про примирення сторін науковці пов'язують з виникненням обвинувальної форми кримінального процесу, яка почала розвиватися внаслідок буржуазно-демократичних перебудов. Обвинувальний процес відкривався за бажанням потерпілої сторони та відбувався у змаганні сторін (позивача – обвинувача і відповідача – обвинуваченого) перед пасивним судом. Бажання та волевиявлення окремої особи, її приватні інтереси мали велике значення при вирішенні конфліктів. Постраждалі особи зверталися до суду у разі спричинення шкоди їх особистим правам та інтересам [5, с. 106].

За радянських часів норми про звільнення особи від кримінальної відповідальності не були відображені у Законі. В той же час було сформульовано принцип невідворотності кримінальної відповідальності та винесено вимоги щодо безкомпромісної боротьби зі злочинністю, а у кримінально-правовій доктрині зазначалося, що вчинення злочину може передбачати лише кримінальну відповідальність. Звільнення від кримінальної відповідальності вживалося як виняток, норми про звільнення містилися в окремих нормативно-правових актах, в яких було встановлено строк, у межах якого

така поведінка була умовою звільнення від кримінальної відповідальності і використовувалось воно для стимулювання позитивної посткримінальної поведінки особи.

З того часу і до прийняття нині діючого КПК України стосовно звільнення особи від кримінальної відповідальності не було кардинальних змін у підставах та порядку звільнення. Зокрема, до Кримінального кодексу України від 1 вересня 2001 року були введені значні корективи, що стосуються підстав про звільнення особи від кримінальної відповідальності, які зумовили зміни кримінально-процесуальних норм відносно порядку закриття кримінальних справ.

На підставі норм права минулих часів у сучасному світі розроблені та приведені в дію різні процедури вирішення кримінально-правових конфліктів, які містять у собі елементи примирення. На початку реформ вітчизняного, а зокрема, кримінального та кримінально-процесуального законодавства, українські правники звернулися до досвіду зарубіжних країн, де широко використовують альтернативні та компромісні заходи при боротьбі зі злочинністю та різноманітні процедури примирення. Причому, більшу увагу варто приділити розгляду процедури примирення у країнах континентальної Європи [6, с. 30].

Інститут примирення в кримінальному процесі з'явився з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу, який містить главу 35 «Кримінальне провадження на підставі угод».

З метою однакового застосування та правильного тлумачення положень глави 35 КПК України, зокрема при здійсненні кримінального провадження на підставі угод, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ видав інформаційний лист від 15.11.2012 г. № 223-1679/0/4-12 відносно питань реалізації кримінального провадження на підставі угод.

Укладання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) має великий потенціал для вирішення провідного завдання кримінальної політики держави. Угода про примирення спрямована не тільки на покарання, а також на залагодження стосунків, відновлення спокійної атмосфери в суспільстві та повернення правопорушників до нормального життя. Вирішення кримінально-правового конфлікту шляхом складання угоди про примирення яка відповідає інтересам усіх сторін конфлікту не менш важливе, ніж постановлення вироку ім'ям держави, тим більше, що судовий вирок не в повній мірі задовольняє інтереси потерпілого, останньому не менш важливо почути осмислене вибачення правопорушника, і розуміння того що він скоїв.

Безумовно, угода про примирення в кримінальному процесі України – це вдале придбання, але досі залишається відкритим питання відносно особи яка проводить примирення сторін. Переговори щодо примирення може проводити захисник і представник, а також інша особа, погоджена сторонами (крім слідчого, прокурора або судді). Таким чином, означені статтею 469 КПК України особи виступають медіаторами. Стаття 2 проекту Закону України «Про медіацію» від 19 квітня 2012 року визначає, що медіатор – це професійно підготовлений посередник у переговорах між сторонами конфлікту [7, с. 15]. На сьогоднішній день цей проект так і залишився проектом.

Також не врегульованим залишається питання недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України). Стаття 221 КПК передбачає можливість сторін ознайомитися із загальнодоступними документами, статтею 222 КПК регламентовано, що відомості досудового розслідування вони зобов'язані не розголошувати. Необхідно визначити процедуру, яким чином інша особа (медіатор) отримує інформацію необхідну для укладання угоди про примирення, адже діючий КПК України (ст.ст. 221, 290) не передбачає такої можливості.

Розвиток інституту примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) безперечно наближає Україну до європейських стандартів судочинства. Новий КПК України містить ще багато відкритих питань стосовно угоди про примирення, але це безумовно, великий крок вперед до кримінального судочинства, яке не тільки карає винного, а й відновлює порушені права потерпілого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – СПб. : Альфа, Равена, 1995. – С. 42–46.
2. Римское частное право / под ред. И. Б. Новицкого. – М. : Юрист, 1994. – С. 526–527
3. Штамм С. И. Судебник 1497 г. : учеб. пос. – М. : Изд-во юрид. лит., 1955. – С. 74.
4. Рогов В. А. История уголовного права, террора и репрессий в Римском государстве XV–XVII вв. / В. А. Рогов. – М. : Юрист, 1995. – С. 24.
5. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права: Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / Чельцов-Бебутов М. А. – СПб. : Альфа, Равена, 1995. – С. 106

6. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Либідь, 1999. – С. 30.
7. Новий тлумачний словник української мови / укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – [видання друге, виправлене]. – К. : Аконіт, 2001. – 926 с.
8. Волошин О. Медіація – мертвий чи живий інструмент досудового врегулювання спорів / О. Волошин // Юридична газета. – 2012. – № 27. – С. 15–16.

Л.О. Нікітіна,
кандидат юридичних наук, доцент
А. Васко,
студентка Національного університету
державної податкової служби України,
м. Київ, Україна

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДОХОДИ І ВИДАТКИ БЮДЖЕТІВ»

На сьогодні у вітчизняному законодавстві існує чимало прогалин стосовно визначення окремих фінансово-правових понять. Водночас, у науці фінансового права також немає єдності при визначенні понять і категорій. Наприклад, розглянемо поняття «доходи бюджетів». Для того, щоб повністю розкрити зазначене поняття, необхідно з'ясувати, що являють собою доходи бюджету, незалежно від того, до бюджету якого рівня вони зараховуються. У п. 23 ч. 1 ст. 2 Бюджетного кодексу України (далі БК України) доходи бюджету визначаються як усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, власні надходження бюджетних установ) [1].

О. А. Музика звертає увагу на сумнівний характер ознаки безповоротності доходів бюджету, адже такі доходи бюджету, як запозичені кошти, що надходять у тимчасове користування держави чи органів місцевого самоврядування, не наділені ознакою безповоротності, а навіть навпаки – у майбутньому такі кошти підлягають поверненню. Окрім цього, безповоротні кошти (податки) складають більшу частину бюджетних доходів, але їх безповоротний характер дещо умовний, оскільки податки «повертаються» до платника у вигляді суспільних послуг і тим самим мають публічну відплатність. Також деякі ознаки відплатності притаманні і неподатковим платежам обов'язкового характеру, наприклад, державному миту, орендній платі, ліцензійним та реєстраційним зборам [2, с. 12].

О. Г. Пауль робить акцент на процесуальній характеристиці доходів бюджету. На його погляд, зміст зазначеної юридичної категорії розкривається саме при її визначенні як певної процедури. Науковець вважає, що саме таке розуміння дасть можливість відобразити механізм надходження коштів до бюджету, охарактеризувати ці відносини [3, с. 125]. Іншими словами, доходи бюджету розуміються ним як певний механізм розвитку відповідних відносин, як певна правова категорія та визначаються таким чином: це – здійснювані на умовах безповоротності перерахування грошових коштів до бюджету, які починаються з моменту сплати відповідних коштів і закінчуються їх зарахуванням на рахунок бюджету. Таким чином, науковець надає узагальнене визначення доходів бюджету. При цьому, слід зазначити, що такий підхід до розуміння доходів бюджету є одним із перших у науці фінансового права. Оскільки, традиційно увага приділяється державним доходам, а потім вже доходам державного бюджету. Необхідно зазначити, що дуже часто доходи бюджету ототожнюються із суміжними категоріями. Інколи доходи бюджету прирівнюються до дохідної частини бюджету. З цього приводу О. Г. Пауль слушно наголошує на тому, що дохідна частина бюджету – це частина фінансового плану, тобто лише передбачуване, заплановане надходження доходів. Якщо розглядати доходи бюджету виключно як дохідну частину бюджету, то, на його думку, у цьому разі можна говорити про правовий аспект бюджету [3, с. 126].

На нашу думку, при розгляді бюджету як правової категорії варто акцентувати увагу не на тому, що він є своєрідним фінансовим планом, а звернути увагу на його правову форму (затверджується бюджет законом чи рішенням органу місцевого самоврядування).